

LEONORA CHRISTINAS SKYLD*)

— ET AKTORAT

Af Svend Aakjær

På grundlag af en række breve fra Kirstine Munk giver rigsarkivar, dr. Svend Aakjær en række glimt af ægteparret Leonora Christina og Corfitz Ulfeldts holdning over for den danske regering i 1650'erne. Medens S. Birket-Smith i »Leonora Christina grevinde Ulfeldts historie« ikke har taget hensyn til Kirstine Munks breve, understreges det i foredraget, at netop disse breve beviser Leonora Christinas og moderens andel i Ulfeldts forræderiske planer.

Den stærke dragning, der udgår fra de ejendommelige mennesker i den kreds, der samledes omkring Corfitz Ulfeldt, og i ganske særlig grad fra den djærve og kloge kongedatter, Eleonora Christina, der fik så hård en skæbne, og bar den med et så næsten ufatteligt lune og storsind, synes sent at skulle slippe sit tag i os. Gang på gang har hendes skikkelse inspireret historikere, forfattere, digtere og komponister til store arbejder om hende, og i de sidste år er hendes bog »Jammersmindet« kommet i nye udgaver, hvad der vidner om denne sjældne bogs store yndest i vide kredse af vort folk.

Det er forståeligt nok, for der findes ikke mange skønlitterære værker, der er mere egnet til at gribe end dette storværk. Heller ikke bør man forsømme, hvis man vil vide indgående besked om alle de besynderlige mennesker og hændelser i den ulfeldtske kreds, at læse et historisk værk som S. Birket Smiths Leonora Christina Grevinde Ulfeldts historie (1879–81). En bog, som er mere fængslende end mangan roman, og som alle dage vil stå som et forbillede for omhyggelig forskning, fin og indtrængende forståelse, og som er skrevet med en hjertevarme for bogens storlinjede hovedperson, der sine steder næsten grænser til forelskelse.

En endnu større nydelse, som dog er forbeholdt dem, der er fortrolig med at læse gammel skrift, er glæden ved at dykke ned i selve de gamle papirer og akter i rigsarkivet i København, hvorpå Birket Smith har bygget sin bog. Blader man i disse gamle brunskjoldede breve og retsakter, hvor sandbøssens krystalkorn endnu glitrer i blækket, hvor de enkelte personers særlige håndskrift endnu står skarp og tydelig i sin egenart, skiftende fra år til år, fra dag til dag med deres alder, helbred og sindstilstand, da er det først, som hørte man selve historiens mæle,

*) Foredrag i Historisk Samfund for Fyn, Odense 17. april 1958.

da er det først, at dens skikkelser bliver os levende og nære, så nære, som de nu så lang tid efter overhovedet kan blive.

Da jeg i 1926 blev kendt med de ulfeldtske sager i rigsarkivet, fattede jeg især interesse for en lille samling breve fra Christian IV.s frille Kirstine Munk til datteren Eleonora Christina, strækkende sig over årene 1653-58, medens datteren og hendes mand Corfitz Ulfeldt var ved det svenske hof, under dronning Christina og kong Carl X Gustav, og indtil de 1657-58 fulgte med Carl Gustavs hær ind i landet. De tilsvarende breve fra datteren til moderen er desværre gået tabt.

Da jeg fandt disse breve, var de kun kendt af omtale. Birket Smith omtalte dem hist og her i sine fodnoter, men beklagede iøvrigt, at »i flere af brevene er det meste skrevet med chifre, til hvilke jeg ikke har nøglen«. Løsningen af disse chifre viste sig dog at være temmelig let. Jeg tror ikke, det tog mig mere end en god ½ time at finde systemet, der var yderst simpelt, idet det blot bestod i en ombytning af alfabetets bogstaver. Og den nøje, der skulle anvendes, var næppe større end den, der kræves for at løse en jævnt svær kryds- og tværs opgave.

Igennem denne brevsamling, og især ved løsningen af de partier, der var skrevet med lønskrift, åbnes der os pludselig vej midt ind i denne besynderlige familiekreds, hvor, som Birket Smith siger, »mænd og hustruer stod mod hinanden, søskende mod søskende, børnene mod deres moder, mod svigerinderne og svigermoderen osv. osv.« Had, misundelse, griskhed og troløshed står som en tyk, hed damp af lidenskab op fra disse breve, og særlig slår tonen over i en hæse, undertrykt hvisken, i de med lønskrift skrevne dele, der naturligvis udgør kernen i brevene.

Ligesom alle i kredsen, nogle af frygt, andre – især moderen – af kærlighed og tillid, såe op til Eleonora Christina, der jo også hævdede sig højt over de andre, således skulede de alle i had og mistro til Hannibal Sehested, gift med Eleonoras giftige og avindsyge søster Christiane. Hannibal Sehesteds kælenavn i kredsen var »Carthago«, måske ikke alene fordi Hannibal var en berømt hærfører fra Karthago, men nok så meget efter den gamle romerske senator Cato, der altid i sine taler indflettede den bemærkning: »Forøvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges.« Ligeså mente vel Ulfeldt-partiet, at Hannibal Sehested burde uskadeliggøres, såfremt Corfitz Ulfeldt selv skulle kunne brede sig i solen. Hensynsløst og troløst trængte denne kloge gamle skurk sig frem på de andres bekostning, og skyede intet middel til at genvinde kongens bevågenhed. Og han havde jo livet igennem adskilligt mere held med sig end svogeren Corfitz Ulfeldt.

Ved et gilde hos Eleonoras søster Elisabeth Augusta var han rasende, fordi det var lykkedes de andre at få Eleonoras eneste broder,

grev Valdemar Christian til at gå i svensk tjeneste. Det passede yderst slet ind i hans egenkærlige planer, og da værtinden udbragte broderens skål og ønskede held for ham i hans nye stilling, blev Hannibal ude af sig selv af raseri, sprang op og titulerede svigerinden kort og fyndigt som en »skidtfoss«, et ord, hvis dybere betydning, jeg, – især hvor der er damer tilstede – ikke skal komme nærmere ind på. Hannibal råbte op om, at alle Kirsten Munks børn – altså også hans egen kone – var noget »pak, det djævelen fare i til hobe«. Hun blev ham ikke svar skyldig: »Skælm og hundsfot« var den bedste titel han fik, og da han et par dage efter det hyggelige familiegilde blev syg, påstod han, at svigerinden havde forgivet ham, ligesom det jo var Gud og hver mand bekendt, at Corfitz Ulfeldt og hans gode ven dr. Sperling havde forgivet Christian IV.

Sådan var tonen i familien, og vi møder den atter i Kirsten Munks breve, der koger over af had til Hannibal Schested, til den anden svi-gersøn Hans Lindenov, og især til hendes eneste søn Valdemar Christian, Valdemars Slot, der også øjensynlig var en forfængelig, upålidelig spradebasse og ødeland, evigt og bundløst i gæld, og derfor altid opsat på ved alle, selv de mest nederdrægtige midler at pumpe moderen for penge.

Man kan desværre ikke fortænke Kirsten Munk i hendes hadske følelser, og man kan ikke, trods den væmmelse hendes færd undertiden må indgyde en, fri sig fra en vis medlidenhed med den aldrende, gigtsvage kvinde, som de alle er så onde imod. Hendes kærlighed til Eleonora Christina og hendes glæde ved en tid at have hendes lille søn Leo Ulfeldt hos sig på Boller, er ren og ægte: »Din lille søn lider gudskelov vel, Gud bevare ham fremdeles.« Da hun er på et kort besøg på Ellensborg, det nuværende Holekenhavn, opkaldt efter Kirsten Munks mor Ellen Marsvin, fortæller hun: »Jeg fik bud fra Boller i går. Sendte lille søn mig bud, jeg skulle dog være snar og komme hjem fra kirke igen, han ville kvæde for mig, Gud bevare ham.« Lidt senere på året skriver hun: »Med mig er det så, som Gud vil, at min helbred er ringe, mens min søn Leo lider gudskelov vel, er lystig og vel tilpas, Gud bevare ham fremdeles.« Året derefter savner hun dattersønnen: »Gudskelov, min hjerte datter, du haver lille søn til eder. Det er en hjertens dreng, han kan både synge og danse for eder, det I må glædes derved, for det er en hjertens glæde at se på ham, så lystig han er, og så vel som det lader om.«

Bortset fra slige små solstrejf af bedstemoderlig glæde og stolthed er det mest mørkt og hvæsende had, der får udtryk, og desværre ikke noget grundløst had. Medens hendes følelser overfor Hannibals troløshed mest er isnende og spottende foragt, så er hun efterhånden kommet

til at hade sin eneste søn Valdemar Christian, »det fordærvsens barn«, »det skarn«, »den satans krop«, med så blodrødt had, at hendes »fattige hjerte værker derved.«

Hans idelige pumpen for penge under de utallige påskud forvirrer og ængster hans gamle mor tidlig og silde: »Jeg haver nu på 14 dages tid fået 3 breve fra W. C. De er af det rette slags. Han klager, han haver skrevet mig slige bevægelige breve til, og han haver bekommet så kold-sindige svar fra mig, og at han ikke kan bevæge mit hårde demants hjerte. Jeg frygter, det bliver engang hardt for ham.« »Jeg haver nu slet ingen uden dem, som gøre mig daglig plage og fortræd. H. L. gør mig al den fortræd han kan, foruden hvad det fordærvsens barn vil nu og hitte på. Fra ham venter jeg inte andet end det værste, han kan afstedkomme. Jeg tror rigens hovmeser (Corfitz Ulfeldt) så meget vel, han flyr ham tjeneste (nemlig ved det svenske hof), om der står nogen råd til. Gud lade mig aldrig se ham her i verden, uden vi var både lige stærke. -- Jeg venter svar på, hvordan jeg skal mage det, om han kommer og vil hitte på noget, Gud styre ham mægtig.«

Hendes frygt var åbenbart altfor vel begrundet. Ovenstående blev skrevet juni 1654, og kort efter kulminerede sønnens nederdrægtighed, idet han gjorde hende til genstand for ligefrem pengeafpresning, og truede med at vise kongen hendes og Eleonoras breve, dersom hun ikke rykkede ud med en af sine herregårde til ham, som han straks ville gøre i penge. Skælvende betror hun sin sorg til datteren (sept. 1654): »Så må du, min hjerte datter vide, at jeg hardt forfølges af W. C. som min argeste fjende i denne verden. Han ydmyger sig nu meget højt for kongen, bekender, han haver så højelig forset sig, begærer nåde og vil ellers aldeles intet begære, uden at han må bo her i landet og holdes for en herremand. Det brev han haver af kongen salig (Chr. IV) på de 10.000 daler, vil han gerne levere fra sig, om det begæres, og alt, hvad han haver gjort, og at han ikke haver bødet kongen sin tjeneste til, haver jeg bragt ham til, som han af mine breve vil bevise, og efterdi jeg ikke haver nævnet steden, så vil han lægge dine breve derhos, hvoraf er at se, vi ville have ham til Sverig, som er rigens fjender. Alt dette haver Hannibal så på hans vegne bragt for kongen. -- Henrik Odeland haver været ude hos ham, den haver han viset både mine og dine breve, og haver forklaret ham zifferne i dine breve, så han vidste at sige hvad der stod i. Truer, at de breve skal kongen få at se, dersom jeg ikke flyr ham en af gårdene, som han straks vil sælge, for han vil gøre sin lykke med penge.« »W. C. haver og sagt, han ville sende denne Odeland copi både af dine og mine breve, dem han mener at gøre mig noget for. Så skal han nu have dem at løbe med. Han måtte lige så gerne lade dem gå i tryk. Truer mig hardt, og siger han skal mage det, så det skal gå mig ilde for de breve. Gud betale ham! Han taler nu om rigens hovmester

så foragtelig som ingen kan gøre det slemmere, så mit hjerte værker at tænke derpå. Gud hævne mig ham!«

Det er forståeligt, at moderen blev syg og måtte gå til sengs en uge efter denne grove medfart. »Du kanst vel tænke, hvordan mit fattig hjerte blev, han skulle så skrive, Gud betale det!« I næste brev klager og raser hun atter: »Han lægger det ud det værste han kan. I er gudskelov af deres vej, mens jeg sidder her, Gud hjælpe mig. Den, jeg haver fød til verden, skal stå efter ganske at ville fordærve mig. Haver jeg forskyldt det af ham? Han haver ret vel taget ved den lærdom, hans skolemesterer Hannibal og fanden tilsammen haver lært ham. Hannibal er nu til Antwerpen. Gud lade ulykke og hjertesorrig møde og følge ham, hvor han er!«

Næste år er det endnu værre: »Det er mig sagt for vist, at han haver givet det an til hove om mig, som kunne gælde både ære og liv, og den tale går nu over al Danmark, det er inte hemmeligt, Otte Krag haver sagt, at han haver så talet om sin moder, han burde at dø i bøddelens hånd. Som jeg forstår, da ville han repetere gammel snak, og sige, at det var sandt som hans fader havde sagt.« Formodentlig har det drejet sig om en eller flere af Chr. IV.s beskyldninger mod Kirsten Munk, da endelig hans langmodighed brast, og hun blev forstødt. Enten beskyldningen for utroskab eller for forsøg på at forgive ham.

Begge beskyldninger var desværre ikke grundløse, så vidt vi kan skønne. Moderen fortsætter sine forhandlinger mod sønnen i største vånede: »Jeg tror Gud skal skifte mig ro for den satans krop!« »Min allerkæreste datter, kan du trøste mig noget, da veed Gud, jeg haver det højt behov, og skal det vare længre, da giver jeg slet tabt. Vi trænges hardt, det veed Gud!«

Den »trøst«, Kirsten Munk idelig, ængsteligt hviskende gennem lønskriftens tegn, spørger Eleonora efter, som hun så inderlig længes imod, som skal »husvale« hende og »skaffe hende ro« for sine forfølgere, den var, det fremgår af disse breve, især nu, da chifferstederne kan læses og tydes: *krigen med Sverige*. Kongehusets – og dermed fædrelandets – nederlag og ydmygelse. Så høj var den pris, som disse forfængelige, forblindede mennesker krævede til hævn for deres forsmædelser, de indbildte som de virkelige, selvforskyldte.

Betegnende er det, at medens Kirsten Munk endnu november 1653 kun ønsker at drage ud af landet, derhen, hvor datteren er (»Min hjerte datter, hjælp dog, jeg kan snart komme derhen. Jeg skal aldrig forglemme det, du gjorde vel imod mig!«) så taler hun siden kun om, at hun skal blive på sin post her i landet og være stærk, indtil de kan komme herover i svenskernes følge. Allerede januar 1654, og særlig tydeligt i marts, taler hun om freden som en sørgelig tilskikkelse og krigen med Sverige som den eneste forløsning: »Bliver vi ikke forløst i denne som-

mer, så håber jeg aldrig mere!« Hun er bekymret over den nådige dronning Christinas tronfrasingelse og bønfaller Eleonora om at trøste hende, at deres »retfærdige sag« ikke vil være tabt i Carl Gustavs hånd.

Det må være lykkedes fuldt ud for Eleonora Christina at trøste hende: »Du skriver vel noget sidst i dit brev, som jeg haver trøst af, men jeg haver ingen ro i mit hjerte, før jeg får brev fra dig igen. Gud sende mig nogen trøst. Engelsken er stærk i søen, vil de gøre landgang, så kan de gøre, alt hvad de vil. Gud bedre mig arme menneske, som sidder forladt uden al trøst!«.

Det, som har trøstet Kirsten Munk i Eleonora Christines brev har sikkert været underretninger om hvor godt det lykkedes Corfitz Ulfeldt at hidse både Sverige og England op til krig imod Danmark. Netop på denne tid bearbejdede han i Sverige Cromwells udsending Whitelocke for at få England til at erklære Danmark krig. Han anviste ham havne, hvor den engelske flåde kunne have sikkert tilhold, og søgte især at få ham til at angribe København, og tilbød selv at være til stede og meddele dem, hvorledes staden bedst skulle indtages. Whitelocke blev til tider helt uhyggelig til mode ved denne mand, og undrede sig over, hvorledes han kunne finde tilfredsstillelse ved at udlevere sit fædreland så skånselsløst, men Ulfeldt kom med det karakteristiske svar, at da hans fædreland havde stødt ham fra sig, havde han også ret til at slå hånden af det, og at han anså ethvert land, hvor han havde lov at leve, for at være mere hans fædreland end det land, hvor han var født. Iøvrigt mente han, at han gjorde dette land en tjeneste ved at befri det for en konge, som styredes af sin dronning og hendes uduelige yndlinge, og i stedet for bringe det ind under Cromwells frie styrelse.

Kirsten Munk var altså også på dette punkt øjeblikkelig og nøjagtig underrettet om Ulfeldts forræderske planer, og vi må jo ikke glemme, at hun var det igennem sin datter, Eleonora Christina.

Hun glæder sig, når det synes at trække op til krig, og er mismodig, når der er fred: »Jeg haver meget godt af de breve, Oluf Daa skriver sin søster til, for dem sender hun mig, og altid skriver hun, hvor det er med krigen. Gud hjælpe os arme fortrængte en gang! det er nu på det højeste, vore forfølgere er nu meget strenge. Når nogen vil sige, at svensken skal komme, da er de så spotske derover, som det var en ganske umulig ting, der er de visse nok på, i år kommer de slet inte. Gud skaffe os ro for vores mægtige forfølgere!« (april 1656). Samme toner lød allerede et år tidligere: »Gud sende mig gode tidender, at jeg må vente eder snart, her var de aldrig så sikre som nu.« (april 1655). »Lad mig vide, om der er noget at vente i sommer, og om jeg må vist forråde mig til, at mig skal intet ondt ske.« (maj 1655). At »forråde sig til« betyder at »sætte sin lid til, have tro til«, men det giver jo unægtelig et snurrigt indtryk, at Kirsten Munk netop bruger ordet »forråde« i den

forbindelse: Thi om ordet »fornåde« og »fornæder« nogensinde i Danmark har kunnet bruges med rette om nogen personer og deres handlinger, så er det om Corfitz Ulfeldt og hans nærmeste.

En måned senere skrider hun over fra tanker til handling (juni 1655): »Gud lønne kongen og dronningen (ikke af Danmark, men af Sverige), som haver bevist eder så megen ære og godt. Her er en krigskommissarie, jeg haver måt sat min hånd ud for kongen af Sverige for 14.000 daler. Gud veed nu bedst, hvad råd jeg haver dertil. Dette alt sammen haver din broder bestellet mig, så Gud betale ham og husvale mig og skaffe mig en gang ro for den djævel! Gud give, jeg måtte nyde det godt, at som mig er lovet, om det må holdes. Næst Gud forlader jeg mig på eder, og jeg får nu aldrig ro i mit hjerte, før jeg får bud fra eder igen, at jeg kan være visse på, mig skal intet ondt ske, nær de kommer (svenskerne). Nu bliver der og vel talet om, at dette menneske (Sveriges udsending) er her. Hvad de nu vil gøre mig for det?«

Corfitz Ulfeldt og hans svigermoder Kirsten Munk havde i årene fra 1652–55 lånt dronning Christina og kong Carl Gustav af Sverige, Danmarks arvefjender, tilsammen 350.000 rdl. eller 3½ tønne guld. Da et af lånene sker til rigens tøjmester, lederen af Tøjhuset og Rustkammeret, og da krigen med Danmark påfølger 1657, er formålet med disse lån jo ikke vanskeligt at gætte, selvom vi ikke havde disse breve. Men det bliver under disse forhold ganske uforståeligt, at Birket Smith i Dansk biografisk Leksikon kan skrive om Kirsten Munk, at hun lånte den svenske konge 20.000 rdl. »uden dog at kende noget til Ulfeldts forræderske planer.« Vi veed nu, at hun kendte og billigede dem ud og ind, og at hun blev holdt nøje underrettet om dem af sin datter, Eleonora Christina.

Endelig brød da den krig ud, som de så længe havde ønsket. 1657 drog Carl Gustav op igennem Jylland, med Ulfeldt og Eleonora i sit følge. Ligesom engang før, lige efter Chr. IV.s død, forsøgte Ulfeldt påny at bevæge den jydsk befolkning til frafald og oprør mod kongehuset. Han gjorde felttoget med til den sidste bitre ende som værdifuld sagkyndig i fjendens generalstab. Og ved freden i Roskilde 1658 var det ham der førte det store ord, hoverende højt over sit ydmygede fædreland, medens hans standsfæller de danske rigsråder med uhygge lyttede til hans hadefulde ord. Hans største sorg var, at Carl Gustav ikke helt knuste København og dermed det danske kongehus, og han har uden tvivl ønsket at se sig selv som »rigens hovmester« i egentligste forstand – statholder, rigsforstander, navnet sagde intet, blot han fik sin hævn.

At Kirsten Munk i fuldeste mål billigede disse planer og længtes efter hævn, og at hun blev holdt nøje underrettet om deres fremgang igennem sin datter, viser disse breve med stor sikkerhed.

Da Corfitz Ulfeldt engang havde været syg, skrev hun (1653): »Gud unde ham bestandig helbred i mange år, og lade jo hans fjender se ham,

som du skrev, og unde mig den store husvælelse at se eder med glæde. Skal det vare længe, tror jeg intet at leve det. Nu Gud hjælpe os fortrængte til nogen glæde igen!»

Et af de sidste breve (febr. 1658) skrevet til datteren i fjendens hovedkvarter på øerne begynder først med lidt camouflage, som om det hele kun handlede om en lille foræring hun havde sendt datteren: »Er det mig kært, det skønt behagede dig«, men straks efter slår det over i den hemmelige chifferskrift med et angstfuldt råb: »Med hjertens angst erfarer jeg, der skal blive fred, for jeg veed din herre tror dem inte at blive under dette forbandede regimente, og før jeg ville nu længer leve under de uoprigtige tyranner, jeg ville før leve ved ringe middel (i fattige kår). – – Min allerkæreste datter, kanst du nu give mig nogen trøst for det, jeg skriver dig til, jeg er bange for, da gør du vel ved mig. Jeg haver meget sorrig til, det er så tungt. Gud bedre mig, jeg kan ikke komme dig i tale nu. Gud veed, hvor ængstiget jeg er.«

Hendes største angst, ligesom datterens og Ulfeldts, var, at freden skulle sluttes for tidligt, det vil sige, før disse hovmodige mennesker havde fået den fuldeste og bitreste hævn: kongehusets dybe fald og rigshovmesterens strålende ophøjelse, selvom den nåedes ved fædrelandets ydmygende fornedrelse.

Den opfattelse af Eleonora Christina som jeg her har søgt at underbygge ved mine uddrag af denne interessante brevveksling vil De ikke møde noget andet sted. De vil forgæves søge den i historiebøgerne. Når man hidtil så almindeligt har troet på Eleonora Christinas uvidenhed om mandens planer, eller i hvert fald på hendes afsky og misbilligelse af dem, så skyldes dette vistnok især hendes biograf, afdøde overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket S. Birket Smith. Skønt der ikke helt har manglet besindige historikere, der tvivlede om hendes uskyld og havde deres anelser om sagens rette sammenhæng – der er f. eks. grund til at fremhæve lensgreve Fr. Ahlefeldt-Laurvigens studier – så har dog den store almenhed i sin trang til en helgeninde, og med hendes senere hårde skæbne i minde, nødt til villet give slip på hendes martyrglorie. Sikkert har også kunstmaleren Zahrtmanns billeder øvet deres store virkning ved dannelsen af den offentlige mening om Eleonora Christina.

Nødvendigvis må vi jo også alle ligge under for en stærk beundring for Eleonoras klogskab og storladne karakter, hendes djærvhed og lune, så dybt i slægt med hendes kongelige faders, Christian IVs, hendes mesterlige, naturlige, livsvarme sprog, der gør hende til det 17. århundredes betydeligste prosaist.

Men ingen, der kender hende, heller ikke Birket Smith, har dog kunnet eller villet skjule de mørke sider af hendes sind, hendes ensidighed og egensind, hendes forfængelighed og hovmod, hendes forkærlighed for

intrigen. Hvorfor har hendes biograf da villet vægre sig ved at tro på hendes medskyld, stundom i så mærkelige vendinger, at de, for den som kender sagens akter, undertiden må tage sig ud som et rent og skært prokurator-defensorat?

Der er 3-4 punkter i det historiske aktmateriale, hvor »tampen brænder«, og på næsten alle disse punkter drejer Birket Smith af i tide, som om han var bange for at få hånden i en hvepserede. Det er mig påfaldende, at Birket Smith, skønt han synes at have været fuldt på det rene med den betydningsfulde karakter af denne brevveksling mellem Eleonora Christina og hendes moder, alligevel aldrig har følt sig fristet til at offentliggøre disse breve, skønt han offentliggjorde en hel række breve i samme arkivpakke, omhandlende de skandaløse ægteskabsforhold i »svigersønnernes kreds«, Eleonoras søstre og deres mænd, Ulfeldts brødre og deres hustruer. Den ulige interessantere brevrække fra Kirsten Munk til Eleonora affærdiges med en lille fodnote, hvor det beklages, at udgiveren ikke kan gå nærmere ind på brevene, da »det meste i flere af brevene er skrevet med chifre, til hvilke jeg ikke har nøglen.«

For den, som kender brevene, er denne motivering mærkelig. I flere af brevene findes ikke et eneste chiffertegn, i størsteparten er kun 5-6 ord (i breve på 5-6 sider) skrevet med chifre, og kun et par steder i brevrækken forekommer chiffersteder på 5-6 linier. Selv en udgave med chifferstederne in blanco ville have været særdeles oplysende, og forøvrigt består »chifrene« jo blot af alfabetets bogstaver, så man kunne i og for sig have nøjedes med at gengive dem, som de stod. Jeg ser helt bort fra, at nøglen sikkert havde været ligeså let at finde for Birket Smith som for mig, dersom han havde anvendt lidt tid derpå.

Datoerne citeres, og ganske enkelte udtalelser, der kan tjene til Eleonoras forsvar. Resten dækkes med en dølgende kærlighedskåbe. Det er sandt, hvad Birket Smith beklager, at vi må savne Eleonoras egne breve, men de citeres og nævnes dog oftere så udførligt i moderens svar, at udgivelsen af disse kunne have afbødet noget af savnet, og fra en senere periode (27. april 1663) har vi i hvert fald eet yderst oplysende egenhændigt brev fra Eleonora Christina til dr. Sperling, hendes og Corfitz Ulfeldts allernærmeste ven, også dette er stærkt gennemdraget med chiffersteder, men de er alle rigtigt opløste med en senere hånd, vistnok fra det 18. århundrede, så dette brev burde Birket Smith i hvert fald ikke have forbigået.

Defensors indlæg består altså først og fremmest i en systematisk fortielse af de aktstykker, hvor der er oplysninger at hente om spørgsmålet. Dernæst er hans tankegang følgende: »Skjönt Kirsten Munk betragtede svigersønnens sag overfor den danske regering som en retfærdig sag, og skjönt hun heller ikke lægger skjul på sit had til de danske magthavere, synes hun dog ikke at vide noget nærmere om Ulfeldts for-

ræderiske agitationer. Hun tror, det er løgn og bagvaskelse, når rygten går, at han har tilbudt Carl Gustav 2 tønner guld for at angribe Danmark i stedet for Polen, og hun låner selv den svenske konge penge uden at kende Ulfeldts planer om at hidse Sverige op til krig mod Danmark.« Herfra går defensor nu et skridt videre: »Der er intet, som lader antage, at disse ytringer ikke ere oprigtigt mente, og kaste de ikke ligesom et gjenskin over Eleonora Christinas eget forhold til disse sager? Er ikke den naturligste forklaring af moderens mangelfulde kjendskab til Ulfeldts planer den, at heller ikke datteren heltud billigede disse planer? Havde hun gjort det, ville hun sikkert hverken have forsømt at underrette moderen om dem eller – med den indflydelse, hun havde på hende – at stemme hende gunstigt for dem.«

Læg her f. eks. mærke til det lille, ikke helt uskyldige kneb: når man læser en forsætning som »Er ikke den naturligste forklaring af moderens mangelfulde kjendskab til Ulfeldts planer den, at heller ikke datteren ...«, så venter man uvilkårlig en eftersætning som »*kjendte dem*«. Men dette tør defensor i virkeligheden ikke påstå: at Eleonora Christina, som selv sad med sin mand ved det svenske hof, skulle være uvidende om hans planer. Hun var jo en både klog, dristig, snarrådig, slagfærdig, vittig og lysende intelligent kvinde, efter mit skøn var hun langt den klogeste af de to. Defensor tør altså ikke sige, at hun ikke *kendte* de forræderiske planer, men han ændrer udtrykket til »*billigede dem*«, hvad der allerede er lidt af en tilsnigelse. Men ikke engang dette tør han påstå. Han tilføjer det lille ord »*heltud*«, der atter tager lidt af brodden af udtrykket. Hvad bliver der da tilbage af det ganske defensorat? Kun ordspil og prokuratorkneb.

Med tung vægt falder logikken i defensors bevisførelse tilbage på ham selv, i det øjeblik alle forudsætningerne brister. I det øjeblik det kan bevises, at Kirsten Munk *ikke* var i god tro, når hun udgød sine krokodilletårer over den skammelige bagvaskelse, at Corfitz Ulfeldt tilbød svenskekongen 2 tønner guld for at gå løs på Danmark. Vi veed nu, at hun i høj grad billigede, at Ulfeldt gav ikke blot 2, men over 3 tønner til svenskekongen, og at hun selv, besjælet af den mest tydelige hævnfølelse, lånte ham 20.000 rigsdaler til samme formål. Vi veed, at hun, samtidig med at Ulfeldt søgte at forråde Danmark til England, igennem Eleonora var underrettet om disse planer, og at hun, ligesom Ulfeldt og Eleonora Christina, i alle de 6 år kun levede og åndede i den hadefulde tanke om hævn over Frederik III og hans dronning.

Altså har også datteren både kendt og i fuldeste mål billiget disse planer, og hun har uden tvivl været sin mand en meget værdifuld støtte ved deres udarbejdelse. Den hjerteangst, der griber moder og datter ved udsigten til at også datterens breve kunne falde i kongens

hænder, tyder jo også på, at disse breve ikke var helt uskyldige, og fru Kirsten har sikkert gjort klogt i at brænde dem i Bollers store kamin, eller hvor de nu er blevet af.

Så meget des mere værdifulde bliver derfor 2 andre aktstykker fra Eleonoras egen hånd. Begge har chiffersteder med Eleonora Christinas chiffrer, som ikke er ganske de samme som Kirsten Munks.

Eleonora Christina har i regeringens arkiv i Stockholm fundet og afskrevet en lille beretning om ceremoniellet ved hoffestlighederne i anledning af den svenske konges bryllup 1654. Medens hendes mand ofte var i audiens hos dronning Christina og kong Carl Gustav, sad hun altså og granskede flittigt i regeringsakterne i gehejmearkivet, det svenske rigsarkiv. Hun skriver som overskrift i chiffrer: »Det som jeg singulier udi kong Karls regering i Sverig haver funden.« Skulle en klog kvinde som hun udelukkende have benyttet den tilladelse, hun har fået eller taget sig til at studere de nyeste akter i kong Karls regeringsarkiv til at fremdrage den slags snurrepiberier? Mon der ikke tillige i hendes og mandens gemmer skulle have været andre og mere betydningsfulde uddrag fra det svenske gehejmearkiv? Det er ikke sikkert, at det lille aktstykke er så uskyldigt, som det ser ud til. For det første viser overskriften altså den i mine øjne vigtige kendsgerning, at også Eleonora Christina havde skaffet sig adgang til papirer i kong Karls regeringsarkiv. For det andet viser *det*, at den overhovedet er affattet i lønskrift, at denne kendsgerning efter hendes mening burde skjules, at hun ikke talte åbenlyst om sine besøg i det svenske gehejmearkiv. Endelig må man jo huske på, hvilke hæventanker og højtflyvende planer, der i disse år besjælede de to.

For enhver pris, selv den dyreste for deres fædreland og dets folk, skulle Sverige og England hidses op til krig mod Danmark. Den svenske konge skulle med sin hær knuse Danmark til grunden, for derved også at sønderslå det danske kongehus, det danske kongepar, i hvem de såe deres argeste fjender. Frederik III og hans dronning skulle forjages, og Corfitz Ulfeldt og hans kongelige hustru indtage deres plads, enten som dronning over Danmark og prinsgemal, eller som det han eengang var: rigens hovmester, som rigsforstander eller statholder under den svenske krone. En dristig plan, ja, en *dum*dristig plan!

Var det som forstudium til de strålende hoffester, der da skulle fejres på Københavns gamle slot, når Kirsten Munk skulle samles med dem »i glæde« igen, at Eleonora Christina omhyggeligt afskrev beskrivelsen af det højtidelige ceremoniel ved det gamle og stilige svenske hof?

Det andet aktstykke er et af de meget få fortrolige og private breve der er os levnet fra Leonora Christinas hånd. Det er skrevet på det

måske allermest kritiske tidspunkt i ægteparret Ulfeldts liv, da de havde så at sige sat alting på eet kort. Store partier af det er med chifferskrift, som imidlertid er næsten rigtigt opløst over linierne.

Efter at have været på sin magts højeste tinde nogle år efter krigen som den svenske konges gehejmeråd og rigt forsynet med store gaver, bragte Corfitz Ulfeldts aldrig hvilende ærgerrighed og hans urolige, tøjlesløse sind ham igen til fald. Han stillede sig i voldsom opposition til Carl Gustav m. h. t. nyordningen af det ved krigen vundne Skåne, og navnlig når spørgsmålet om adelens rettigheder kom på bane, var det ham altid svært at holde sin tunge i ave. Følgen blev vrede og mistro fra kongens side, og han blev endogså i sit nye fædreland stævnet og dømt som forræder. Her var det Eleonora Christina der snarrådigt, klogt og dygtigt alene påtog sig at føre hans sag, da han selv midt under udarbejdelsen af et forsvarsskrift blev ramt af et alvorligt slagtilfælde, der lammede både hans tunge og krop. Udgangen blev da, efter Carl Gustavs død 1660, at, skønt han egentlig var dømt til at miste liv og gods, blev han dog frikendt af formynderregeringen. Forinden dette blev bekendt for ægteparret i Malmø, havde de dog allerede besluttet at flygte ud af landet, da der gik rygter om, at de skulle deporteres til Finland.

Letsindigt valgte de Danmark til opholdssted, det vil sige, det var den stærkt åndssvækkede Ulfeldt, der her på skæbnesvanger måde modsatte sig Leonoras råd om at rejse til Lübeck. I forklædning slap de forbi fangevogterne i Malmø og tog ophold i København. Her blev de snart fanget, og sidst i juli 1660 blev de ført til Hammershus, hvor deres vogter blev den brutale generalmajor Adolph Fuchs. Ulfeldt var stadig meget svag, og derfor mislykkedes også et flugtforsøg i marts 1661, der blot førte til en endnu strengere indespærring. Til slut måtte de 5. oktober 1661 underkaste sig et strengt forhør, og efter at have indgivet et særdeles ynkeligt bønsskrift 27. oktober 1661, blev de tvunget til en overordentlig ydmygende underkastelse i et brev af 14. december 1661, hvori de gav afkald på store godser i Danmark. De frasagde sig alle de rettigheder, som Ulfeldt havde skaffet sig ved Roskildefreden, og Leonora Christina opgav sin titel og sit våben som grevinde til Slesvig og Holsten og som kongedatter af Danmark; Ulfeldt måtte senere på sine knæ aflægge troskabsed til kongen og kongehuset.

Denne ed brød han dog snart. Længe holdt han sig ikke i ro på Fyn, hvortil han var forvist. Han mærkede hos adelen nogen misfornøjelse med den nye statsform under enevælden, og det tog straks til at syde og gære med store planer i hans urolige og fantastiske sind, planer om hævn for de ydmygelser han havde måttet døje. Han fik udvirket kongens tilladelse til en baderejse og rejste i juni 1662 til Amsterdam. Her traf han den brandenburgske kurprins' lærer, Stephani, som han i for-

blommede og uklare vendinger betroede, at han havde særdeles vigtige ting at fortælle kurfyrsten. Fra Holland rejste han til Brügge. Hos Ulfeldts opholdt sig også deres unge søn Christian. En dag i november 1662, da han kom ind på et vinhus i Brügge og spurgte efter en af sine venner, blev det fortalt ham, at denne var forhindret i at komme, fordi han skulle spise sammen med en dansk greve, der var på besøg i byen. Han spurgte da, hvem den greve var. Der var ingen danske grever. Corfitz Ulfeldt og Valdemar Christian var tyske rigsgrever. Han spurgte derfor om mandens navn. Vennerne svarede, at han hed generalmajor Fuchs. Ved at høre dette forhadte navn på forældrenes bøddel på Bornholm, skiftede den unge Ulfeldt brat farve, drak i hast et glas vin og gik. Inden en halv time kom han tilbage, sad tavs en tid og drak, og modtog af og til hviskende meldinger fra sin tjener, indtil han pludselig brød op. Kort efter sprang han op i Fuchses åbne vogn, der holdt foran borgmesterens trappe, og han stak ham ihjel på åben gade. Tjeneren holdt parat med to opsadlede heste, og de forsvandt begge i strakt galop ud af byens port. Han opholdt sig i den følgende tid mest hos den svenske dronning Christina i Italien.

Man sporer ingen anger over det skete hos Leonora Christina. Hun omtaler, at »Fosses enkes slægt« lader udsprede forskellige onde rygter om, at mordet har fundet sted på deres anstiftelse, og at de har hjulpet deres søn til at salvere sig, og nærer blot frygt for, at deres planer ved en enkelt tåbelig medviders åbenmundethed skal blive åbenbaret.

Det var som sædvanlig store planer, der var i gære, og højt spil, der blev spillet, men ingen der læser Leonoras brev vil få det indtryk, at hun var betænkelig ved planerne, langt mindre at hun ikke kendte dem. Hun er blot, som rimeligt er, spændt på udfaldet. Men hævn er alene hvad hun attrår.

Hvad der var sket ganske få måneder før brevet blev skrevet, var intet mindre end Corfitz Ulfeldts sidste og største forræderi, det, hvorfor han blev halshugget in effigie samme år, det hvorfor Eleonora Christina selv blev fængslet i Blaa Taarn. Alting tyder dog på, at Ulfeldt lige siden han rantes af det alvorlige slagtilfælde i Malmø 1660, ikke har været fuldt normal. Hele hans omflakkende, ustadige liv i Europa og hans besynderlige færd tyder på, at hans fantasteri og sygelige forfængelighed har taget overhånd over ham. Kurfyrsten af Brandenburg havde efter Stephanis beretning sendt generalmajor Alexander von Spahn til Brügge, og for ham udviklede Ulfeldt da, hvorledes hele gejstligheden og adelen og største parten af menigmand i Danmark var lidet tilfredse med den nuværende konges styrelse. Flere gejstlige og adelige havde været hos Ulfeldt og anmodet om, at han, som havde hjulpet kongen til kronen (!), nu igen ville være dem behjælpelig med at afkaste åget. Hvis han ville gøre fælles sag med dem, så ville de,

og omtrent det hele land, gøre opstand. Ulfeldt ville derfor tro, at det ved hans hjælp skulle lykkes kurfyrsten af Brandenburg at opkaste sig til konge over Danmark, men han ville endnu ikke åbenbare ham den nærmere fremgangsmåde.

I marts 1663 underrettede kurfyrsten af Brandenburg Frederik III om disse besynderlige forræderiske planer. I april 1663 er det brev fra Eleonora Christina til dr. Sperling skrevet, som jeg til slut skal læse for Dem. Visse udtryk i dette brev er ligesom dystre forvarsler om det, som snart efter skulle ske. I maj 1663 rejste hun til England for at kræve kongen for Corfitz Ulfeldts tilgodehavende penge. Den 20. juni skriver Frederik III til kong Karl II om Ulfeldts forræderi og beder om, at Eleonora Christina må blive øjeblikkelig arresteret. Dette skete under højst dramatiske omstændigheder, den 27. juli 1663. Den engelske konge slap på en lumpen måde af med sin generende kreditor. Blaa Taarns snævre rum fik i mange år en fornem fange.

Lad os da høre, med hvilke tanker hun rejste ud på sin skæbnesvangre rejse.

»Monsieur le Docteur, salut.

Eders af den 10./20. april er mig ret nu kommen til hænde. Jeg kan ikke begribe årsagen, hvorfor vi ikke udi går god tid bekom vores breve. Jeg gjorde mig alt tanker, at disse herrer her var curieuse (nysgerrige) for at se vores breve, eftersom den købmand, som vores breve adresseres til, nu er borgemester. I synderlighed allarmed mig en tiding, mig blev sagt udi går på comedien, som var, at der skulle komme commissarier hid, som skulle efterspørge, hvem af adelen her, eller andre, havde hjulpen min søn at salvere sig, og at med dennem skarp skulle forfares. Jeg håbes dog, at det ikkun er en faux bruit (falsk alarm), som Fosses enkes slægt lader spargere (udsprede). Mens dersom ded skete, da kom mange folk udi ulejlighed, og kunne ded vel forårsage disordre (uorden), thi der er resolute karle udiblandt. Ded troublerer mig meget (volder mig megen ængstelse), og i synderlighed ræddes jeg for een, der er iblandt, som ikke kan tie, og er uforstandig, og veed ded alt-sammen, at formedelst hans uforstands skyld de andre skulle blive decouvert (afsløret). Dette haver fourneret mig materia (givet mig stof til) at skrive, mens jeg havde dog heller skreven en fabel udi ded sted. Vil formode, at ded bliver ved snak.

Nyt haver vi lidet eller intet, om Hannibal ikke mere end som han var ikke til. Prinsen er endnu udi Paris, forlyster sig med at gå til gæst. Terlin (den engelske minister) haver skrevet min herre udigen, gør store excuses (undskyldninger) over hvis passeret er, mens giver ikkun halve ord og intet at fatte om; melder dog intet mere om Cartago (Hannibal Sehested).

Om den mine P. gør at rejse, haver jeg sagt min herre, som er udi mening, at den rejse bliver magen til den, han gjorde forgangen år. Ded må være en stor divertissement (fornøjelse) for de holsteinske råd at de så kan løse hverandre ud af indlageret. Jeg kender noget Blomme, jeg veed han enragerer de belle rage (bliver fløjtende gal i hodet).

De hollandske aviser får vi inte her, uden så er, at vores købmand fra Antwerpen får nogle breve til os fra Italien, som sjælden skeer. Derfor haver vi intet seet om ded nye giftermål, mens der kan intet være om, så længe at kongen af Spaningen og kongen af Frankrig ere udi god intelligence (forståelse) med hverandre, så tilstedes ikke ded giftermål. Der fornemmes intet endnu, hvor kongen af Frankrig vil hen med sit folk, eftersom her holdes for fuld sluttet en accomodement (overenskomst) med paven og hannem at være.

Af Engelland haver vi, at alting begynder at blive rolig, at kongen haver gjort des titrés (til rangpersoner) nogle grever, iblandt hvilke canceleren er den første, desligeste nogle baroner, så og riddere af alle slags; så han smører dennem om munden med ded som mindst koster. Mens med den catoliske religion kan han ingen vej komme, ligeså lidt som han kan gøre sin dronning et barn.

Jeg seer, at ded, jeg haver begært af vores apologier (forsvarsskrifter), haver forårsaget, at jeg haver fået videnskab om en del af eders aventurer, der I var fangen udi Glyckstad. Sandelig, ded var ingen ringe fare, I var udi, hvoraf et uforvent tilfald eder reddede. Således er al vores levnet: uformodentlig falder vi udi ulykken, og ofte os uvidende, og der vi intet selver dertil contribuierer (bidrager), bliver vi dragen derudigen. Dersom os er endnu længer liv forelagt, da troer jeg, at lykken os endnu noget ballotterer (bringer os i gevinst). Ded er sager, som store, dybe tanker forårsager, derfor vil jeg bryde ded dér af, og slutte med Guds velsignelse, som jeg ønsker eder og min lille, og glæder mig, at han holder sig så vel, og er så lystig. Kan jeg ikke hævne mig, så kan han måske gøre ded en dag. Var jeg endda viss på ded, så ville jeg dø med et content hjerte, når ded skal være, mens hélas! (ak!) enten man er content eller ikke, man får deran!

Se! hvor fører mig min melancolie nu på den snak? Jeg er ikke udi god humeur i dag, får derfor at søge comedien udi eftermiddag, som Kjeld gør froprædikerne, for dér at hente trøst for et bedrøvet hjerte. Adieu!

Vostre affectionée

Leonora Christina

Bryg, den 26. april 1663.«

Doctor Sperling havde været nær ved at komme i langvarigt fængsel, da han blev arresteret i Glückstadt. Leonora vidste ikke selv, hvor nær hun var ved »uformodentlig at falde udi ulykken.« Hun vidste ikke, at hun 3 måneder efter skulle blive arresteret i England, og at hun og dr. Sperling i mange, lange år skulle blive naboer i Blaa Taarn.

Kong Frederik III sikrede sig i hende sin stærkeste og uforsonligste fjende, og uskadeliggjorde hende uden blødsødenhed.

Men jeg synes, det er blevet svært, ja, næsten umuligt, at tro, at Leonora Christina sad uretfærdigt i fængsel. Hendes første og sidste tanke var hævn over kongen og kongehuset, hun og hendes mand var landsforrædere, de »bar avindskjold mod kongen og riget«, og for den forbrydelse var straffen døden.

Svend Aakjær.